

IVAN ŠTÍPALA

Slovenské vysielanie BBC Stručná história.

Motto: Národ k národu bude hovoriť o mieri
Nation shall speak Peace unto Nation
(heslo na oficiálnom znaku BBC – British Broadcasting Corporation)

/Ivan Štípala, nar. 26. 2. 1944 v Turčianskom sv. Martine, žil do roku 1962 v Lipt. Mikuláši, pracoval v rokoch 1968–1998 ako redaktor (producer) a neskôr vedúci redaktor (senior producer) BBC. Pred príchodom do V. Británie študoval na FAMU v Prahe (1964 –1968) a pracoval v slovenskej televízii (1962–1964). Žije v Oxforde vo V. Británii. /

Začiatky

20. 12. 2005 sa po 66 rokoch odmlčalo svetoznáme a rešpektované zahraničné vysielanie BBC World Service v slovenskom, českom, poľskom, maďarskom, bulharskom, chorvátskom a slovinskom jazyku. Bol to nepriamy dôsledok vstupu bývalých komunistických štátov Strednej Európy do Európskej únie a presunu pozornosti britskej vlády na Blízky východ v súvislosti s vojenským angažovaním v Afganistane a Iraku.

Je paradoxné, že hoci zahraničné rozhlasové vysielania vznikli a rozvinuli sa ako nástroj vojnovnej propagandy, kontrapropagandy a veľmocenského ovplyvňovania, ich konečným výsledkom bolo posilnenie demokracie a oslabenie totalitných režimov v Európe. Západné rozhlasové stanice boli vlastne v období studenej vojny 1948–1960 a prakticky aj potom, až do zrušenia komunistických režimov v Európe, jediným stálym komunikačným mostom medzi verejnosťou demokratického kapitalistického západu a komunistického východu.

Pôvodcami vysielania do zahraničia v cudzích rečiach boli Sovietsky zväz, Nemecko a Taliansko v rokoch 1930, 1935 a 1936 resp. Vysielanie slúžilo expanzívnej politike týchto vtedy totalitných krajín.

Britský rozhlas začal vysielat' pre zámorie po anglicky v roku 1932 pod názvom BBC Empire Service v rámci úsilia upevniť ideový vplyv v britských kolóniách a domíniách. Vysielanie sídlilo v tej istej budove ako domáci rozhlas, na Regent Street v strede Londýna. 3.1.1938 sa začalo vysielanie v cudzích jazykoch, najprv po arabsky ako odpoveď na nemeckú rozhlasovú propagandu do arabsky hovoriacich oblastí. O dva mesiace pribudla španielčina a portugalčina pre Latinskú Ameriku a na jeseň po mníchovskej kríze nemčina, francúzština a taliančina.

Po vypuknutí 2. svetovej vojny v septembri 1939 BBC začala vysielat' v ďalších európskych jazykoch, medzi nimi aj po česky a o niekoľko týždňov aj po slovensky. Český jazyk sa ozval po prvý raz vo vysielaní BBC 6. septembra 1939, keď Labouristická strana vydala prehlásenie k českému a slovenskému ľudu a požiadala BBC, aby ho odvysielala v českom preklade. O dva dni neskôr začalo pravidelné 15-minútové vysielanie po česky. Vystupoval v ňom československý veľvyslanec v Londýne Jan Masaryk, a Edvard Beneš, vtedy ako súkromná osoba. Koncom roka 1939 BBC vysielala po česky už 3-krát denne a vo vysielaniach sa občas ozývala aj slovenčina. Úlohou tohto vysielania, podobne ako vysielaní v iných jazykoch, bolo pôsobiť proti nemeckej propagande a podávať čo najobjektívnejšie informácie o situácii. Prvou vedúcou českej a slovenskej redakcie bola Sheila Grant-Duffová. (1).

V apríli 1940 pri zásahu rozhlasovej budovy BBC nemeckou bombou boli zabití niektorí pracovníci zahraničného vysielania a štúdiová časť budovy bola vážne poškodená. Vysielanie do zahraničia nazývané už BBC External Services sa presťahovalo do komplexu budov Bush House, uzavretého poloblúkom Aldwych a ulicou Strand. Tam sídli dodnes pod názvom BBC World Service.

Keď britská vláda 21. júla 1940 predbežne uznala dočasnú čs. vládu vo Veľkej Británii, dávala BBC od augusta 1940 jej oficiálnym zástupcom možnosť hovoriť v popoludňajšom vysielaní a od februára 1941 aj vo večernom. Po definitívnom uznaní čs. vlády v exile britská vláda vytvorila v rámci zariadení BBC samostatné vysielanie "Hlas svobodné republiky", úplne oddelené od vysielaní BBC po česky a po slovensky.

Zriadenie samostatného vysielania vyplynulo z odlišných predstáv vedenia BBC a predstaviteľov československej exilovej vlády o poslaní rozhlasu a jeho používaní na šírenie propagandy. Po rozdelení vysielanie "Hlas svobodné republiky" slúžilo propagande Benešovej vlády. Do vysielania pravidelne prispievali aj slovenskí politici a vojenský činitelia zapojení do exilnej vlády, ako Dr. Vladimír Clementis, vtedy štátny tajomník, a Eugen Loebel a v čase povstania v ňom prehovoril Laco Novomeský a Ján Ursíny.

Pretože obidve vysielania boli známe pod frázou "hovori, mluví Londýn", a "Hlas svobodné republiky" vysielal sa na tých istých vlnách ako české a slovenské vysielanie BBC, poslucháči ho často vnímali ako súčasť vysielania BBC, ktorá sa riadila inými zásadami. To robilo vedeniu BBC starosti, lebo v duchu britskej novinárskej tradície, a zvlášť novej tradície britského rozhlasu, trvalo na objektivite spravodajstva. Tieto rozpory sa odrážajú v dnes verejne sprístupnených dobových tajných dokumentoch britskej vlády, ktoré pravidelne skúmal v archívoch v Londýne ing.František Vnuk.

Spojené štáty zriadili stanicu Hlas Ameriky (Voice of America – VOA) až cez vojnu, 24.2.1942, a české a slovenské vysielanie začalo o mesiac nato. Rozhlasové stanice Slobodná Európa a Sloboda vznikli až v období studenej vojny v roku 1950. Po slovensky a po česky vysielal aj nemecký, kanadský, francúzsky, španielsky, sovietsky, čínsky a albánsky rozhlas a ďalšie. Všetky tieto stanice podliehali riadeniu vlád dotýčajúcich krajín, buď priamo, alebo prostredníctvom informačných agentúr (CIA, BIB), ministerstva zahraničných vecí, parlamentných výborov a pod. V odlišnej kategórii je Vatikánsky rozhlas, ktorý má hlavne poslanie náboženskej, duchovnej propagandy.

Zahraničné vysielanie BBC (World Service of the British Broadcasting Corporation) má odlišné postavenie, ako horeuvedené stanice, lebo od svojho začiatku tvorí súčasť domácej verejno-právnej rozhlasovej spoločnosti BBC, nezávislej od vlády a parlamentu, ktorej činnosť sa riadi Kráľovskou chartou (Royal Charter). Pri vzniku zahraničného vysielania sa rozpútali boje medzi politikmi a rozhlasovými pracovníkmi o to, kto bude určovať redakčnú politiku. Ministerstvo zahraničných vecí chcelo riadiť vysielanie do zahraničia a určovať jeho obsah, ale vtedajší riaditeľ BBC, lord Reith trval na tom, že len BBC má potrebné skúsenosti, a preto toto vysielanie musí mať na základe charty BBC rovnakú slobodu, ako domáce vysielanie.

Zahraničné vysielanie BBC, v protiklade s domácim, sa financovalo každoročne dotáciou ministerstva zahraničných vecí (dnes parlamentu), čo ministerstvu, ani parlamentu nedáva právo zasahovať redakčne, ani personálne, ale iba určovať, v akých jazykoch sa má vysielat' a koľko hodín týždenne. Hoci rôzne britské vlády sa pokúšali zasahovať do obsahu vysielania, napr. v čase suezskej krízy v roku 1956, BBC si uhájila nezávislosť (2).

Málokterému národu sa ušlo také ponižujúce postavenie v zahraničných vysielaniach, ako slovenskému. Slovenčinu miešala v jednom vysielaní s češtinou väčšina rozhlasových staníc. Iba Chorvátov postihol podobný osud. Žiadny z

národov bývalého Sovietskeho zväzu nebol v takom ponižujúcom postavení. Bola to dokonalá ilustrácia nesvojprávneho medzinárodného postavenia Slovenska do roku 1993. Iba BBC a Vatikán (a do zrušenia vysielania španielsky rozhlas) uznali v praxi slovenčinu za svojbytný jazyk, rovnocenný iným a zaviedli vysielanie čisto po slovensky. Treba tu znova pripomenúť, že rozhodovanie o tom, akým jazykom sa vysielala a akým spôsobom, prislúcha v Británii ministerstvu zahraničných vecí. V prípade českých a slovenských vysielaní BBC pôsobili ohľady na britské politické záujmy v Strednej Európe a na právne postavenie Slovenska a teda BBC zriadila samostatnú slovenskú redakciu až po formálnom osamostatnení Slovenskej republiky.

BBC vysielala po slovensky od roku 1952 v nepravidelných reláciách a od roku 1956 v pravidelných denných blokoch, aj keď do roku 1993 organizačne boli slovenskí a českí redaktori v jednej redakcii nazývanej Czechoslovak Section a pod spoločným vedením (od 18. 10. 1989 do 1. 1. 1993 vedúcou českého a slovenského vysielania bola Slovenka, Terézia Javorská). Je pozoruhodné, že každodenné vzťahy medzi českými a slovenskými pracovníkmi v spoločnej redakcii boli zväčša priateľské a srdečné, napriek rozdielom politických názorov.

K rozdeleniu relácií BBC v českom a slovenskom jazyku došlo nie z politických dôvodov, ale začiatkom 50. rokov z dôvodu zrozumiteľnosti v čase silného rušenia západných staníc.

Redaktori slovenského vysielania a ich práca

Spomeniem mená redaktorov vysielania BBC po slovensky. Pre mnohých to bude epitaf, lebo skončili svoj životný beh vo V. Británii a nedožili sa samostatnej demokratickej Slovenskej republiky, hoci viacerí to považovali aj za svoj významný osobný cieľ.

Medzi prvými pracovníkmi slovenského vysielania BBC boli Karol Krčméry, Norbert Beck, poslanec Pavol Vyboch, Eugen Steiner, PhDr. Eugen Prekopp, Gerta Birnová, dr. Fedor Markovič, neskôr dr. Ján Paulíny-Tóth, pani Marnová, Peter Prídavok, dr. Oktáv Bazovský (vysielal pod pseudonymom Pavol Lisecký), dr. Arved Grébert, dr. Jozef Zvonár-Tieň, dr. Štefan Chomistek, Anna Prekoppová a koncom rokov 60. pribudol Michal Vyšný (pseudonym Insulanus), nakrátko dr. Konrád Neuman a redaktori mladšej generácie, ktorí vyrástli a vyštudovali v socialistickom Československu, Zuzana Friedová (neskôr RFE), Ivan Štípal (pseudonym Ivan Čipka-Pavelovič), Taňa Šnáblová rod. Germušková (pseudonym Jana Gregorová), Hynek Cioch, Terézia Javorská (vysielala pod

pseudonymom Katarína Benková a viedla československú, a potom novovzniknutú slovenskú redakciu), Alexander Korda, Ján Kočvara (neskôr VOA), Egon Lánsky (neskôr RFE a senátor českého parlamentu), Miroslava Majerčíková (neskôr RFE), Andrej Šárkány (neskôr RFE), Gabriela Streatfieldová, Juraj Vargha (pseudonym Juraj Mikuláš), Rudo Švidraň a Petra Millerová (zástupkyňa vedúcej pre slovenské vysielanie) a mnoho ďalších externých spolupracovníkov.

Vedúcimi Československej redakcie BBC World Service od konca 1940-tych rokov boli Audrey Andersonová (1948 – 1964), Hugh Lunghi (1964 – 1970), ktorý počas 2. svetovej vojny ako dôstojník bol jedným z pobočníkov premiéra Winstona Churchilla a jeho tlmočníkom z ruštiny na rokovaniach so Stalinom, Deryck Viney (1970–1980), člen britskej delegácie na odzbrojovacích rokovaniach a znalec českého jazyka a botaniky, zvlášť flóry Sev. Cypru, Karel Janovický (1980 – 1989), český hudobník, ktorý ako radový redaktor popri bežnej práci robil hudobné programy, zvlášť programy o populárnej hudbe a vysielal ako diskžokej pod menom Jack Allen, a Terézia Javorská (viď hore), absolventka School of Slavonic and East European Studies na Londýnskej univerzite.

Kým po roku 1956 pripravovali tri slovenské štvrťhodinové vysielania denne traja redaktori, v roku 1969 to už bolo 7 stálych redaktorov, ktorí vysielali celkovo 1 hodinu denne v troch spravodajských reláciách, v roku 1992 ich bolo 9, viacerí získaní po roku 1989 náborom priamo na Slovensku, a ku koncu mala slovenská redakcia 14 stálych redaktorov, ktorí pripravovali denne jeden a pol hodiny programu. Medzi prvými prijatými priamo zo Slovenska boli Ján Koščo, Ludmila Staňová-Farkašovská (moderátorka a redaktorka STV a Markízy), Karol Farkašovský (vedúci redaktor Slov. rozhlasu S1, v súčasnosti moderátor TV Markíza), Elena Šebová (viedla kanceláriu slovenskej redakcie v Bratislave) a bratislavská spravodajkyňa Zuzana Martináková (po vzniku SR politička a poslankyňa).

Príprava programov do vysielania

Spôsob tvorby programov zahraničného vysielania BBC sa výrazne odlišoval od práce domácich, vnútroštátnych rozhlasových staníc. Redaktori nielenže pripravovali text správ a prekladali z angličtiny aj materiály od spravodajcov, komentátorov a iných autorov, ale ich aj čítali pred mikrofónom a režirovali súčasne celú reláciu. Okrem toho nahrávali medzi vysielaniami programy do pravidelných rubriek a relácií a robili ich produkciu od scenára až po nahrávanie a interview a súčasne v nich účinkovali. Práca zaujímavá, ale veľmi namáhavá a stresová.

Zo začiatku slovenské vysielanie tvorilo iba akýsi doplnok českých vysielaní, ale silnenie emancipačných tendencií na Slovensku a napokon nástup A. Dubčeka sa odrazili v 60. rokoch aj v samostatnejšom prístupe k tvorbe slovenských programov a tento vývoj pokračoval až do osamostatnenia slovenskej redakcie. Bol úplne v súlade s heslom BBC, že národ má hlásať národu mier, a aj s vývojom demokracie v samej Británii.

V období rokov 1960–1982 sa vyskytli intervencie zo strany českých redaktorov a vedúcich pracovníkov u britského vyššieho vedenia BBC s cieľom zlúčiť dve jazykové vysielania do jedného česko-slovenského programu, ako to bolo na začiatku a ako to robila celý čas rozhlasová stanica Slobodná Európa. Slovenskí redaktori, začínajúc Petrom Prídavkom, intervenovali v opačnom smere a britské vedenie ponechávalo postupné vyhraňovanie slovenskosti vysielania v slovenskom jazyku (3).

BBC považuje za najdôležitejšiu časť svojho vysielania v každom jazyku čo najspoľahlivejšie spravodajstvo a aktuality a tieto tvorili od samého začiatku chrbtovú kosť všetkých vysielaní. Dôležitá je tiež objektívna analýza udalostí v podobe komentárov (dnes nazývaných analýzy) a featureov, aby poslucháč mohol hlbšie chápať svetové udalosti v kontexte. Oboznamovanie so životom vo V. Británii, jednej z najstarších demokracií, bolo ďalšou významnou súčasťou vysielania v čase totality, aby sa udržiavalo vedomie toho, čo demokratický systém je a ako konkrétne funguje. Kultúrne programy, sledujúce vystúpenia osobností a telies z Československa a iných štátov sovietskeho bloku, a o dianí v kultúrnej sfére v Británii a na západe, sa tiež podieľali na udržiavaní vedomia prepojenia európskej kultúry. Zaujímavá možno bude informácia, že medzi najpopulárnejšie programy po spravodajstve patrili populárno-vedecké relácie o najnovších výsledkoch vedeckej a technologickej činnosti na Západe.

Zloženie programu a štruktúra vysielaní

Prvé vysielania BBC po slovensky boli 15-minútové. Tvorili ich asi 8-minútové správy, ktoré zväčša pripravovalo ústredné oddelenie správ (Newsroom) po anglicky, a ktoré slovenskí redaktori iba presne prekladali do slovenčiny. Až v 1980-tych rokoch mohla redakcia správy upravovať po dohode s Newsroom a aj písať niektoré vlastné správy o cieľovej krajine a jej susedoch. Pod Newsroom patrili aj korešpondenti BBC v zahraničí. Každá jazyková redakcia úzko spolupracovala s ústredným spravodajským oddelením na tvorbe správ týkajúcich sa cieľovej oblasti. Keď zintenzívnila činnosť disidentov v ČSFR po uverejnení

Charty 77, česká a slovenská redakcia poskytovali cez svoje kontakty spravodajskému oddeleniu zahraničného vysielania veľa pôvodných materiálov na písanie správ a komentátorom podklady na písanie komentárov.

Rozsah správ 8–10 minút v každej relácii bol štandardom (aj v hodinových vysielaniach). Po roku 1989 sa vo štvrt hodinových vysielaniach správy skrátili a nasledovalo pásmo hlásení spravodajcov BBC zo sveta. V 1960–tych rokoch v 15–minútových reláciách nasledoval po správach 5–minútový komentár k britským, či medzinárodným udalostiam, alebo iný príspevok z oblastí života vo V. Británii, o kultúre, vede a technike a v sobotu a pri vhodných príležitostiach aj športové spravodajstvo, ktoré dlhé roky pripravoval dr. Jozef Zvonár–Tieň.

V rokoch 1960–tych, keď sa slovenské vysielanie rozšírilo na dve štvrt hodinky a jednu večernú polhodinu, vznikol priestor na rozsiahlejšiu programovú skladbu, zvlášť v 30–minútovej relácii. Redakcia pripravovala dlhšie spravodajské pásma, rozhovory, analytické relácie o významných otázkach medzinárodného diania, o najnovšom vývoji na poli vedy a techniky, magazíny o kultúre, filme a televízii, živote v Británii a o jej politickom systéme, ba dokonca dramatické a hudobné relácie. Medzi obľúbené a sledované pravidelné relácie patrilo od začiatku 1960–tych rokov vysielanie populárnej a džezovej hudby, uvádzané diskdžokejmi a krátke kurzy hovorovej angličtiny na konci vysielaní.

Medzi významné pôvodné relácie pripravené v slovenskej redakcii patrilo čítanie slovenského prekladu Složenicy novho "Súostrovia Gulag", ktoré bolo zakázané vo východnej časti Európy, seriál "Britsko–slovenské vzťahy v minulosti" od Arveda Gréberta, ktorý bežal niekoľko rokov, seriál rozhovorov s poprednými osobnosťami slovenského exilu ako bol Štefan B. Roman, Eugen Loebel, Ján Okál', arcibiskup, neskôr kardinál Jozef Tomko, biskup, dnes arcibiskup Dominik Hrušovský, rektor Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, novinár a exilový organizátor Imrich Kružliak, výtvarník Viliam Schiffer, benediktín Andrej V. Pír OSB, a mnohí ďalší.

Z iných programov stojí za zmienku pásmo samizdatových pamätí Dominika Tatarku, slovenská premiéra hry Karola Wojtylu, pápeža Jána Pavla II. "Zlatnícky skliepok", naštudovanie hry T. S. Eliota "Vražda v katedrále" v preklade Karola Strmeňa, séria programov z jari 1989 "V Prahe nie je jar", ktorú pripravil Ivan Štípa na základe materiálov získaných pri nakrúcaní rovnomenného dokumentárneho televízneho filmu BBC TV. Slovenská redakcia pripravila aj naštudovanie mnohých ľudových i moderných vianočných a veľkonočných hier v podaní členov slovenskej redakcie, ďalej pásma slovenskej exilovej poézie, reportáže zo svetových festivalov a stretnutí slovenskej mládeže v exile. Ing. František Vnuk hovoril o svojich výskumoch britských archívnych dokumentov,

odtajnených po 30 a 50 rokoch, ktoré sa týkali Slovenska v období 2. svetovej vojny a po nej.

Nesmieme zabudnúť na nedeľné 5-minútové náboženské príhovory monsignora Jozefa Bábika, ktorý 30 rokov pôsobil v Londýne ako kňaz slovenskej komunity na britských ostrovoch, a na biskupa poľskej Evanjelickej a. v. cirkvi v exile, dr. Wladislawa Fierlu, ktorý vyštudoval teológiu v Bratislave a hovoril dobre po slovensky. Relácie duchovného zamerania sa vysielali v rokoch, keď na Slovensku neexistovalo žiadne náboženské vysielanie, prebiehala intenzívna ateistická propaganda a veriaci boli režimom viac-menej prenasledovaní za verejnú praktizovanie viery.

Prostredníctvom slovenského vysielania BBC sa poslucháčom na Slovensku i v zahraničí (lebo BBC mala nemálo slovenských poslucháčov aj v exile) priamo prihovárali premiéri i ministri a iní vysokí činitelia britskej vlády a popredné osobnosti verejného života, samozrejme v slovenskom preklade, ktorý robili pracovníci slovenskej redakcie.

Pracovníci slovenskej redakcie a ŠTB

Je samozrejmé, že pracovníci slovenskej redakcie zahraničného vysielania BBC boli, rovnako ako pracovníci českej redakcie, predmetom záujmu a sledovania komunistickej rozviedky a ŠTB. Svedčí o tom prípad jedného z pracovníkov, ktorý sa koncom 80-tych rokov išiel stretnúť s bývalou manželkou do Bulharska. Prišli ho zatknúť a vypočúvať 2 príslušníci ŠTB z Československa. Pri výsluchu sa zaujímali o veľmi osobné údaje o pracovníkoch česko-slovenskej redakcie, často napohľad veľmi nevýznamné a detailné. Autor tohto textu si bol vedomý, že sú odpočúvané jeho telefonáty do Československa a ŠTB otvárala a čítala jeho listy rodine. Bola to bežná prax. Náhodne tiež zistil, že Čs. veľvyslanectvo v Londýne sledovalo miesta jeho pobytu vo V. Británii, hoci s ním nebol v styku dlhé roky a po roku 1989 z archívov ŠTB sa dozvedel, že redaktori boli vedení ako nepriateľské osoby (NO) a mali dlhé záznamy rozviedky, ktoré boli medzičasom údajne skartované. Nie je známe, či ŠTB mala agentov priamo v redakciách BBC, ale dá sa to predpokladať na základe nepriamych dôkazov, ako je získavanie intímnych a súkromných informácií uvedené vyššie.

Tajné služby komunistických štátov v zriedkavých prípadoch siahli aj k atentátom na redaktorov rozhlasových vysielaní do zahraničia. Autorovho blízkeho kolegu, redaktora bulharského vysielania a spisovateľa Georgi Markova zavraždila bulharská tajná služba hrozným spôsobom - otrávením ricinom - neďaleko

sídla BBC. Podľa oficiálnej správy o vyšetrowaní britskej kontrarozviedky sa to stalo na príkaz režimu Todora Živkova a s technickou pomocou KGB.

Oficiálna komunistická propaganda pristupovala k zahraničnému vysielaniu BBC ináč, ako k staniciam Slobodná Európa, Sloboda a Hlas Ameriky, lebo bolo súčasťou významnej britskej mediálnej inštitúcie a riadilo sa jej zásadami. V ruštine vyšla kniha preložená do slovenčiny pod názvom "Na vlnách BBC", ktorá tvrdila, že toto vysielanie ovládali a riadili britské tajné služby ako "nástroj vládnej imperialistickej propagandy proti socialistickému táboru." Pritom autor ignoroval detail, že tie isté materiály vysielala BBC aj v jazykoch Ázie, Afriky, Latinskej Ameriky a po anglicky, ba často aj v domácom rozhlase (4). Zahraničné vysielanie malo na niektorých dôležitých miestach sveta vlastných spravodajcov, ale ich povinnosťou bolo podávať na požiadanie správy všetkým domácim redakciám BBC, vrátane televízneho vysielania. Po roku 1989 mohli slovenskí redaktori chodiť na dlhšie služobné pobyty na Slovensko a poskytovali celej BBC správy o radikálnych a rýchlych zmenách v politickom živote a v spoločnosti.

Výskum poslucháčov

BBC má, podobne ako iné rozhlasové oddelenie pre výskum poslucháčov, BBC Audience Research, ktoré poskytuje informácie o počúvanosti vysielaní. V spolupráci s podobným oddelením stanice Slobodná Európa robilo aj výskum počúvanosti slovenských vysielaní BBC.

Podľa prieskumov poslucháčstva z Československa, robených na základe vzoriek z návštevníkov na Západe (teda nie celkom reprezentatívnych), mala Slobodná Európa pravidelne pri celodennom vysielaní vyše 40 percent poslucháčov (definovaných ako ľudí, ktorí počúvajú stanicu najmenej raz do týždňa), Hlas Ameriky, vysielajúci 3 a pol hodiny denne, čosi vyše 20 percent a BBC, ktorá vysielala 3 hodiny denne (česky i slovensky) 12–18 percent (5). Prieskumy v roku 1991 robené v ČSFR, a teda presnejšie, zistili takéto stavy počúvanosti staníc: RFE 42 %, VOA 32 %, BBC 12 %, Vatikán 11 %, ale v oblastiach, kde bol dobrý príjem vysielaní BBC na VKV z vysielateľov prenajatých od Slovenských telekomunikácií (Bratislava, Košice, Praha a iné veľké mestá), dosahovala BBC rovnaký stupeň počúvanosti ako Hlas Ameriky (v západoslovenskom kraji 36 %) (6). Podľa posledných prieskumov z roku 1996 mala BBC 11 % poslucháčov.

Budúcnosť rozhlasových vysielaní do zahraničia

Akú perspektívu mali české a slovenské vysielania zo zahraničia po páde komunizmu a po nastolení demokracie v strednej Európe? Vo väčšine týchto vysielaní hrala úlohu zahranično-politická propaganda, ktorá stratila zmysel a bola neúnosná, keď sa rozvinuli domáce nezávislé médiá a krajiny bývalého sovietskeho bloku sa stali postupne členmi EÚ a NATO. V tomto smere zahraničné vysielanie BBC nemuselo nič meniť, lebo vysielalo do celého sveta na základe rovnakých princípov ako domáci rozhlas, vychádzajúc zo svojej ustavujúcej charty.

James L. Tyson, odborník na vedenie psychologickú vojny a politické ovplyvňovanie rozhlasom, vo svojej štúdií amerického vysielania do zahraničia zdôrazňuje jeho strategický podtext (7). V roku 1982 US Advisory Commission on Public Diplomacy sa zaoberala otázkou, či je prípustné zasahovať rozhlasovým vysielaním do vnútorných záležitostí iných štátov. Kladie pritom dôraz na právo a povinnosť informovať, a teda nie šíriť propagandu v záujme nejakej politickej skupiny. Toto stanovisko sa opakuje v ďalších zásadách programovej náplne (8). RFE, Slobodná Európa bezvýhradne podporovala skupiny v Čechách a na Slovensku, ktoré boli v 1990-tych rokoch zastúpené vo vláde (1992), a ich sympatizantov. Tento prístup sa veľmi líšil od zásad demokracie a masmédií v nej, ako ich poznáme na západe.

Po nástupe neokonzervatívco v moci v USA a rôznych krajinách Európy sa od výhrad uvedených hore úplne upustilo. Tento trend postihol v roku 2006 ešte aj BBC vo V. Británii, ako nasvedčuje prípad spravodajcu BBC Andrewa Gilligana a prípad samovraždy dr. Davida Kellyho, britského odborníka na zbrane masového ničenia na Blízkom východe. Tieto prípady odhalili, že vláda premiéra Tonyho Blaira klamala verejnosť v súvislosti s rozbehnutím vojny proti Iraku. V spore s vládou o uverejnenie príslušných dôkazových informácií o klamstvách prišiel o miesto generálny riaditeľ BBC, Greg Dyke i predseda dozornej rady BBC, napriek neskôr dokázanej pravdivosti pôvodných odhalení.

Spory okolo poslania rozhlasového vysielania do zahraničia ako nástroja zahraničnej politiky budú pokračovať. V roku 1982 boli náklady na RFE/RL/VOA 200 miliónov dolárov, čo sa rovnalo podľa J. L. Tysona cene jedného ťažkého bombardéra B-1 (10). Na ilustráciu: BBC World Service, vrátane jej anglického vysielania, dosiahla túto sumu už v r. 1990. Pri spätnom pohľade sa dá povedať, že účinky západných zahraničných vysielaní na komunizmus boli ničivejšie, ako nálety celých eskadriel bombardérov B-1. Otázne je, či aj dnes takéto informačné nálety prispievajú k rozvoju demokratického života alebo či nepôsobia deformačne.

Je isté, že význam týchto vysielaní upadne s rozvojom pluralitného politického života.

Juhoslávii, Afganistanu a Iraku sa medzičasom dostalo ozajstných masívnych náletov a raketových úderov. Ako paradoxnú perličku hodno uviesť, že "neviditeľný" bombardér USA Stealth zostrelili Srbi nad Juhosláviou pomocou radaru českej výroby. Žeby symbolická predzvesť víťazstva inteligencie nad brutálnou mocou? Vývoj v minulom desaťročí svedčí o pravom opaku, aj keď z dlhodobej perspektívy je trend neudržateľný.

Dočasným riešením v oblasti rozhlasového vysielania do zahraničia bude trend, ktorý načrtnol bývalý vedúci európskeho vysielania BBC Peter Fraenkel (11): "My v BBC váhame hlásať demokraciu, ale radšej ju v praxi predkladáme poslucháčom informovaním o debatách a sporoch v našich vlastných radoch."

Na záver odcitujme slová prezidenta USA, Ronalda Reagana v britskom parlamente v júni 1982: "Konečným rozhodujúcim činiteľom v celosvetovom zápase o demokraciu nebudú bomby a rakety, ale previerka vôle, previerka duchovného odhodlania, hodnôt, ktoré sú nám vlastné, presvedčenia, ktoré si vážime, myšlienok, ktorým sme oddaní. V záujme mieru a spravodlivosti kráčajme k svetu, v ktorom všetci ľudia môžu konečne slobodne určiť svoj vlastný osud."

Je smutné, že svetový vývoj smeruje od demokracie ku globálnej totalite, v ktorej bomby a rakety sú hlavným prostriedkom vplyvu. Súčasnú vládu V. Británie a USA v praxi úplne odmietajú prístup načrtnutý hore prezidentom Reaganom a výsledky sú z propagandistického, či ideového hľadiska katastrofálne, zvlášť v arabskom a moslimskom svete, ale i v Európe.

Poznámky:

- 1) Volá Londýn! 50 let na vlnách BBC, interná propagačná publikácia bez uvedenia autora alebo redaktora, BBC World Service Publicity, Londýn 1989
- 2) Tamže
- 3) Na základe osobných informácií P. Prídavka, dr. O. Bazovského a A. Gréberta autorovi a na základe vlastných skúseností autora.
- 4) Vladimír Artemov, Vladimír Semionov: Na vlnách BBC, Horizont, Praha 1983

5) RFE-RL: EAST EUROPEAN AREA AUDIENCE AND OPINION RESEARCH
Listening to Western Radio in East Europe, 1970 - 1989, interné publikácie
oddelenia RFE pre výskum poslucháčov v spolupráci s oddelením BBC International
Broadcasting Audience Research.

6) Sledovanost domácích a zahraničních rozhlasových stanic, Praha: Ústav
veřejného mínění, 1991

7) James L. Tyson: U. S. International Broadcasting and National Security,
RAMAPO Press, 1983, s. 44, 88-124

8) Tamže

9) Tamže, s. 108

10) Tamže, s. IX

11) Peter Fraenkel, článek v zborníku Western Broadcasting over the Iron Curtain,
ed. K. R. M. Short, London and Sydney, Croom Helm 1986, s. 139-157

SLOVNÍČEK SKRATIEK:

BBC British Broadcasting Corporation, Britská vysielacia (spočiatku rozhlasová)
spoločnosť

CIA Central Intelligence Agency, Americký ústredný úrad pre rozvedku

KGB Komitet gossudarstvennoj bezpeky, sovietska tajná služba (rozvedka)

RFE Radio Free Europe, Americká rozhlasová stanica Slobodná Európa (vysiela
do krajín Strednej Európy)

RL Radio Liberty, Americká rozhlasová stanica Sloboda (vysiela v jazykoch
republík býv. Sovietskeho zväzu, hlavne po rusky)

SIS Secret Intelligence Service, kolektívny názov britských tajných služieb

ŠTB československá Štátna bezpečnosť (pod ktorú patrila aj rozvedka)

ĎALŠIE ZDROJE INFORMÁCIÍ O BBC:

VYČERPÁVAJÚCI ZOZNAM TITULOV O DEJINÁCH A ČINNOSTI BBC:

možno nájsť na webovej stránke:

www.bbc.co.uk/bbctrust/about/how_we_govern/index.shtml

Maurice Latey: Broadcasting to the USSR and Eastern Europe, BBC Lunchtime Lectures, Ser. III-2, London 1964

TEXT NAJNOVŠEJ Kráľovskej charty (ROYAL CHARTER) o BBC možno nájsť na webovej stránke:
www.bbc.co.uk/about/how_we_govern/charter_and_agreement/